
Marko Ljubešić

Jezično-kulturna (samo)svijest mladih: hrvatski primjer

---

objavljeno v:

Hotimir Tivadar (ur.): *Slovenski javni govor in jezikovno-kulturna (samo)zavest.*

Obdobja 38. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2019.

<https://centerslo.si/simpozij-obdobja/zborniki/obdobja-38/>

© Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, 2019.

JEZIČNO-KULTURNA (SAMO)SVIJEST MLADIH: HRVATSKI PRIMJER

Marko Ljubešić

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, Pulj
mljubestic@unipu.hr

DOI:10.4312/Obdobja.38.485-493

Vprašanje odnosa jezika in kulture med mladimi generacijami od nastanka novih medijev in globalnih komunikacij postaja ključno za preživetje majhnih nacionalnih (maternih) jezikov. V tem kontekstu se zastavlja temeljno vprašanje, kako mladi danes doživljajo svoj materni jezik in ali je v njihovem vsakodnevnem komuniciranju pomembno vprašanje jezika in jezikovne kulture. Prispevek obravnava problematiko poučevanja maternega jezika s kurikularne perspektive, pa tudi stališča in mnenja študentov vzgojno-izobraževalne vertikale (razredno in predmetno poučevanje maternega jezika) o jezikovni in kulturni (samo)zavesti in nacionalnem jeziku.

materni jezik, kultura, jezikovno-kulturna (samo)zavest

The question of the relationship between language and culture among younger generations since the emergence of new media and global communications is becoming crucial for the survival of small national languages. The fundamental question arises as to how young people today are experiencing their mother tongue and whether it is an important issue in language and language culture in their day-to-day communication. The article deals with the problems of teaching the mother tongue from the curricular perspective, as well as the views and opinions of the students of the educational vertical (class and subject teaching of the mother tongue) about linguistic and cultural (self-) awareness of their national language.

mother tongue, culture, linguistic-cultural (self-)awareness

1 Položaj malih jezika u globalnim okvirima

U *Kurikulumu za nastavni predmet Hrvatski jezik za osnovne škole i gimnazije u Republici Hrvatskoj* stoji kako »učeci hrvatski jezik, učenici ovladavaju komunikacijskom jezičnom kompetencijom povezujući organski idiom i hrvatski standardni jezik te stječu osnove čitalačke, medijske, informacijske i međukulturne pismenosti, što je preduvjet osobnom razvoju, uspješnom školovanju, cjeloživotnom učenju te kritičkomu odnosu prema nizu pojava u društvenome i poslovnom životu« (Kurikulum 2019). Iz citiranoga se teksta zaključuje kako je u odgojno-obrazovnom procesu primarno kod učenika stvoriti kvalitetne čitalačke, medijske, informacijske i međukulturne kompetencije, što je zasigurno u raskoraku s trenutnom odgojno-obrazovnom politikom u hrvatskom školskom sustavu (misleći prvenstveno na poučavanje materinskoga jezika) koja je prvenstveno usmjerena k usvajanju teorijskih

(ponajprije pravopisnih i gramatičkih) pravila. Osnovni raskorak vidljiv je prije svega u neusklađenosti *Kurikuluma* i udžbenika iz materinskoga jezika koji prate dosadašnje nastavne planove i programe sa sadržajno znatno drukčijom koncepcijom od *Kurikuluma*. Također, u preambuli *Kurikuluma* stoji kako je svrha poučavanja nastavnoga predmeta Hrvatski jezik »osposobljavanje učenika za jasno, točno i prikladno sporazumijevanje hrvatskim standardnim jezikom, usvajanje znanja o jeziku kao sustavu, slobodno izražavanje misli, osjećaja i stavova te spoznavanje vlastitoga, narodnog i nacionalnog jezično-kulturnog identiteta« (Kurikulum 2019), čime se jasno naglašavaju smjernice hrvatskoga školstva. U pozadini poučavanja, na planu jezika kao sustava dogodila se hipermedijska globalizacija, koja je u mnogočemu oslabila položaje malih jezika kao što je hrvatski te njemu veličinom slični jezici. Činjenica je kako svaki jezik živi u svojoj stvarnosti (Granić 2009: 43), no mlade će generacije ubrzo trebati odgovoriti na pitanje koncepcije vlastitoga jezika, odnosno utvrđivanja granica između nacionalnog i globalnog jezika – jezika diktatora (Tivadar 2018). Svakodnevna komunikacija s jedne strane zahvaćena snažnim utjecajem globalnog jezika (trenutno engleskog), a s druge strane alatima koji ekonomiziraju jezično izražavanje (emotikoni, simboli i sl.) istodobno umanjujući pismenost naroda, pred odgojno-obrazovne djelatnike jezično-komunikacijskog usmjerenja (prvenstveno učitelje i nastavnike materinskog jezika) postavlja brojne izazove. Dosadašnje najzastupljenije metodičke koncepcije poučavanja materinskoga jezika koje su u prvi plan stavljale analitičko i korelacijsko-integracijsko, najčešće unutarpredmetno, poučavanje (Težak 1996), također postaju neprihvatljive učenicima koji u okvirima škole 21. stoljeća očekuju suvremenu, zanimljivu tematiku, redovito aktualiziranu i smještenu u njima prihvatljiv kontekst (Benjak, Ljubešić 2013). Na tom tragu, postavlja se pitanje budućega položaja poučavanja materinskoga jezika u osnovnim i srednjim školama, za što prvenstveno treba utvrditi stavove i mišljenja nadolazećih učitelja i nastavnika kako bi se u skladu s time gradile koncepcije metodičkih modela usmjerenih k razvijanju samo(svijesti) mladih o važnosti očuvanja nacionalnog jezika i kulture. Istodobno će se, na temelju rezultata istraživanja, otvoriti prostor za poboljšanje studijskih programa i usmjerenje k rješavanju ove problematike.

2 Empirijsko istraživanje – jezično-kulturna (samo)svijest mladih

2.1 Problem istraživanja

Nadovezujući se na teorijske spoznaje dobivene u prethodnom poglavlju o položaju jezika i kulture malih naroda u okolnostima 21. stoljeća, kao i načinu njegova poučavanja, osmislilo se anketni upitnik te krenulo u istraživanje stavova i mišljenja nadolazećih generacija odgojno-obrazovnih djelatnika o potrebi razvijanja jezično-kulturne (samo)svijesti kod mladih.

Ciljevi i zadaci istraživanja

Teorijska proučavanja i empirijsko istraživanje usmjereni su ka rješavanju ovih ciljeva i zadataka:

- kvantitativno istražiti mišljenja ispitanika o poznavanju ključnih sastavnica jezične kulture materinskog jezika (pravopis, gramatika, povijest hrvatskoga jezika, sveukupna kulturna baština)
- utvrditi stav o tome jesu li tijekom školovanja dobro upoznali kulturu hrvatskoga naroda
- istražiti mišljenje o važnosti očuvanja materinskog jezika kao ključne sastavnice hrvatske kulture
- istražiti učestalost korištenja novih medija s ciljem utvrđivanja njihove kvantitativne zastupljenosti u svakodnevnoj komunikaciji
- ispitati primjenu normi hrvatskoga standardnoga jezika u svakodnevnoj komunikaciji nekim od novih medija
- ispitati stavove o negativnim posljedicama nepoštivanja normi hrvatskoga standardnoga jezika u svakodnevnoj komunikaciji
- utvrditi mišljenja o mogućnostima poboljšanja postojeće situacije jezično-kulturne (samo)svijesti mladih o hrvatskome jeziku.

2.3 Polazne hipoteze

Polazeći od rezultata dobivenih teorijskim istraživanjem jezično-kulturne (samo)svijesti mladih, u empirijskom se istraživanju krenulo od ovih hipoteza:

- ispitanici imaju visoku razinu poznavanja hrvatskoga pravopisa, gramatike te povijesti hrvatskoga jezika i sveukupne hrvatske kulturne baštine
- svijest o potrebi baštinjenja materinskoga jezika kao sastavnoga dijela kulturne baštine, kod ispitanika je na visokoj razini
- mladi danas svakodnevno provode veliku količinu svog vremena u kontaktu s novim medijima
- komunikacija novim medijima nije u skladu s pravopisnom normom hrvatskoga standardnoga jezika
- svijest o negativnim posljedicama nepoštivanja normi standardnoga jezika kod mladih je na visokoj razini
- mogućnosti poboljšanja postojeće situacije kriju se u svakodnevnim komunikacijskim situacijama (škola, mediji, društvene mreže).

2.4 Ispitanici i instrument istraživanja

Istraživanje mišljenja i stavova o jezično-kulturnoj (samo)svijesti mladih obavljeno je na uzorku od 92 ispitanika – studenata 4. i 5. godine studija integriranog sveučilišnog učiteljskog studija na Fakultetu za odgojne i obrazovne znanosti te studenata 1. i 2. godine diplomskog studija hrvatskoga jezika i književnosti na Filozofskom fakultetu Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli, čime se obuhvatila buduća odgojno-obrazovna vertikalna djelatnika od 1. razreda osnovne škole od 4. razreda srednje škole. U istraživanju je sudjelovalo 98,92 % ispitanika ženskog spola te 1,08 % ispitanika muškog spola, što ukazuje na dominantnu ulogu ženskog spola među budućim učiteljima i nastavnicima materinskoga jezika.

Za potrebe ovog istraživanja izrađen je poseban upitnik čiji je autor Marko Ljubešić. Upitnik se sastojao od 10 pitanja (otvorenog, zatvorenog i kombiniranog tipa).

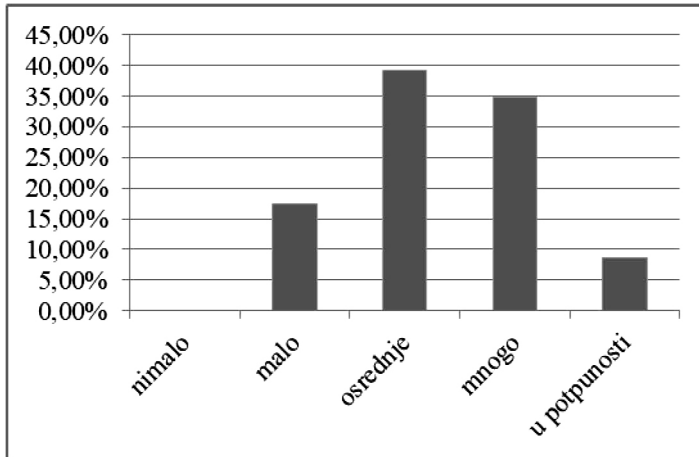
2.5 Rezultati i diskusija

Anketni upitnik započinje pitanjem o vlastitom materinskom jeziku. Dobiveni rezultat pokazao je kako je hrvatski materinski jezik svih anketiranih ispitanika (100 %). Na drugome pitanju ispitanici su samostalno trebali procijeniti razinu poznavanja pravopisa, gramatike i povijesti hrvatskoga jezika te sveukupne hrvatske kulturne baštine. Dok su rezultati samostalne procjene poznavanja pravopisa ($M = 4,08$) i gramatike hrvatskoga jezika ($M = 4,04$) potvrdili polaznu hipotezu o visokoj razini njihova poznavanja, rezultati poznavanja povijesti hrvatskoga jezika ($M = 2,73$) i sveukupne hrvatske baštine ($M = 3,21$), (v. Tablica 1), nisu potvrdili polaznu hipotezu, za što se uzrok može tražiti u (pre)velikoj kvantiteti nastavnih sadržaja u nastavnim programima i sadržajima koji se rijetko aktualiziraju te time približuju mladim naraštajima, odnosno ostaju neprilagođeni recepcijskim sposobnostima učenika. Posebno je učenicima neprilagođen kronološki slijed usvajanja znanja prisutan u srednjim školama kada učenici u najranijoj srednjoškolskoj dobi upoznaju najstariju i njima najudaljeniju tematiku iz povijesti jezika i iz književnosti te drugih sastavnica koje čine hrvatsku kulturnu baštinu.

Poznavanje	Frekvencija (N)	Aritmetička sredina (M)
1. pravopisa hrvatskoga jezika	92	4,08
2. gramatike hrvatskoga jezika	92	4,04
3. povijesti hrvatskoga jezika	92	2,73
4. sveukupne hrvatske kulturne baštine	92	3,21

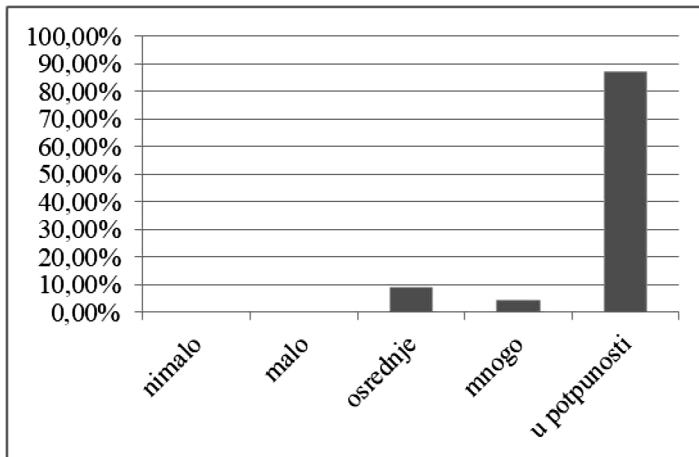
Tablica 1: Kvantitativno poznavanje hrvatskoga jezika i kulturne baštine.

Trećim se pitanjem: »Jeste li, prema Vašem mišljenju, tijekom školovanja dobro upoznali kulturu hrvatskoga naroda?«, posebno istražila uloga škole u upoznavanju kulturne baštine hrvatskoga naroda. Rezultati su pokazali najučestaliji osrednji rezultat (39,13 %), zatim mnogo (34,78 %), što ukazuje na nedovoljno razrađenu koncepciju kontinuiteta poučavanja hrvatske kulturne baštine u odgojno-obrazovnoj vertikali hrvatskoga školskoga sustava (v. Grafikon 1). Takav osrednji rezultat posebno zabrinjava s obzirom na to da je riječ o ispitanicima koji su na učiteljskome studiju i studiju hrvatskoga jezika i književnosti, dakle, budućim učiteljima i nastavnicima koji će nadolazećim generacijama biti okosnica kod usvajanja sadržaja iz kulture hrvatskoga naroda.

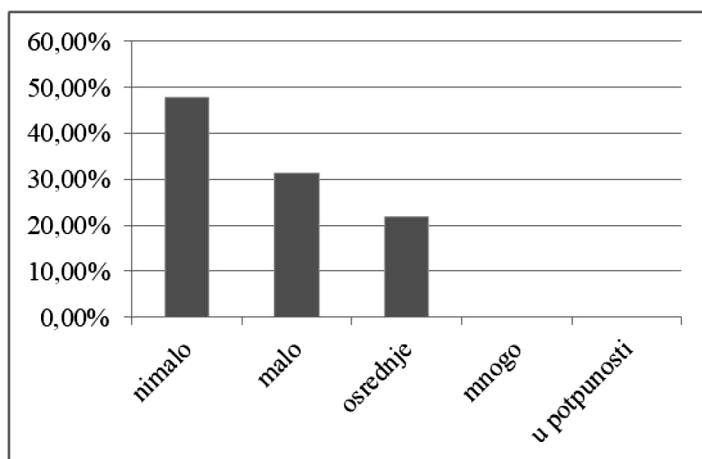

Grafikon 1: Poznavanje kulture hrvatskoga naroda.

Četvrtim i petim pitanjem istražilo se mišljenje ispitanika o jeziku kao sastavnici kulture naroda te stav o mogućnostima baštinjenja kulture bez brige o jeziku i poznavanju materinskoga jezika. Rezultati su pokazali kako ispitanici imaju čvrst stav o važnosti jezika kao neraskidivoj sastavnici hrvatske kulture (86,95 %) te jasno razrađeno shvaćanje kako je kulturu nemoguće baštiniti bez brige o jeziku i poznavanja materinskoga jezika uopće (v. Grafikone 2 i 3).

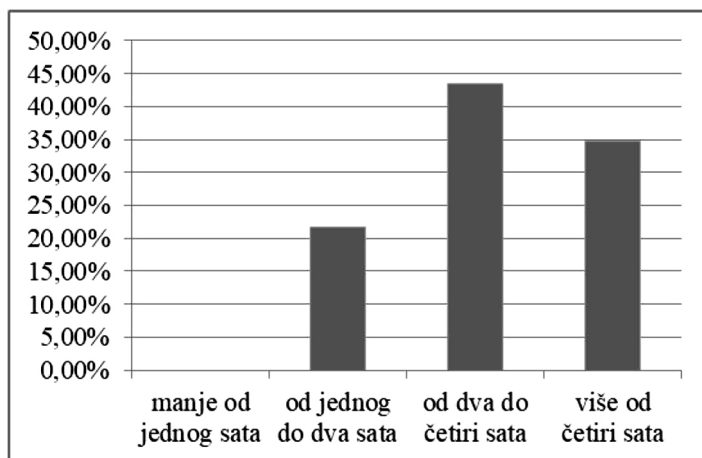

Grafikon 2: Jezik kao sastavnica hrvatske kulture.

Grafikon 3: Mogućnost postojanja kulture bez jezika.

Na šestome pitanju istražila se kvantiteta svakodnevne primjene novih medija. Polaznom hipotezom pretpostavljeno je kako mladi danas veliku količinu vremena provode komunicirajući nekim od novih medija, što se potvrdilo ovim pitanjem. Naime, kako manje od jednog sata provode komunicirajući novim medijem odgovorilo je 0 % anketiranih, od jednog do dva sata 21,73 %, od dva do četiri sata 43,48 % te više od četiri sata 34,79 % (v. Grafikon 4). Dobiveni potvrdni rezultat polazne hipoteze neophodan je za razmatranje problematike obrađene u sljedećim anketnim pitanjima.

Grafikon 4: Dnevna kvantiteta primjene novih medija.

Sedimim pitanjem nastojalo se utvrditi u koliko mjeri u svakodnevnoj komunikaciji nekim od novih medija ispitanici poštuju pravopisnu normu (s naglaskom na velika i mala slova, pisanje slova s dijakritičkim znakovima), zatim koliko primjenjuju emotikone, druge simbole i znakove koji skraćuju pisanje te koliko primjenjuju engleske riječi u komunikaciji. Ispitanici smatraju kako osrednje poštuju pravopisnu

normu ($M = 3,34$), nešto više primjenjuju emotikone i znakove koji skraćuju pisanje ($M = 3,60$), a nešto manje primjenjuju riječi iz engleskoga jezika ($M = 2,74$) (v. Tablica 2). U sva tri istražena segmenta poštivanja standardnojezične norme u svakodnevnoj komunikaciji, potvrđena je pretpostavljena polazna hipoteza o njezinu nepoštivanju što otvara brojna pitanja o mogućnostima poboljšanja postojeće situacije.

U svakodnevnoj komunikaciji	Frekvencija (N)	Aritmetička sredina (M)
1. poštujem pravopisnu normu	92	3,34
2. primjenjujem emotikone, znakove i sl. koji skraćuju pisanje	92	3,60
3. primjenjujem riječi iz engleskog jezika	92	2,74

Tablica 2: Poštivanje standardnojezične norme u svakodnevnoj komunikaciji.

U nastavku ankete, osmim pitanjem, istražena su mišljenja i stavovi ispitanika o tome koliko će nepoštivanje pravopisne i gramatičke norme u svakodnevnoj komunikaciji naštetiti hrvatskome jeziku, uvjetovati sve veću prisutnost engleskoga jezika kao i uvjetovati određene promjene (prilagodbe) pravopisa i gramatike hrvatskoga jezika. Dobiveni rezultati pokazali su razvijenu svijest o posljedicama nepoštivanja pravopisne i gramatičke norme. Kako će to naštetiti hrvatskom standardnom jeziku, pokazuje dobivena aritmetička sredina ($M = 3,91$). Da će nepoštivanje pravopisne i gramatičke norme uvjetovati sve veću prisutnost engleskoga jezika u svakodnevnoj komunikaciji, pokazalo se najizraženije među ispitanicima ($M = 4,08$). Kako će nepoštivanjem norme doći do određenih promjena odnosno prilagodbi, pravopisa i gramatike, rezultat je koji je dobio najmanju aritmetičku sredinu ($M = 3,57$). Polaznom je hipotezom pretpostavljena visoka svijest mladih o posljedicama nepoštivanja normi na standardni jezik, što je i potvrđeno dobivenim rezultatima na ovome anketnom pitanju (v. Tablicu 3).

Nepoštivanje pravopisne i gramatičke norme	Frekvencija (N)	Aritmetička sredina (M)
1. naštetit će hrvatskom standardnom jeziku	92	3,91
2. uvjetovat će sve veću prisutnost engleskoga jezika u svakodnevnoj komunikaciji	92	4,08
3. uvjetovat će određene promjene (prilagodbe) pravopisa i gramatike hrvatskoga jezika	92	3,57

Tablica 3: Posljedice nepoštivanja standardnojezične norme u svakodnevnoj komunikaciji.

U nastavku je, devetim pitanjem, istraženo na kojim se mjestima može sustavno djelovati kako bi se izbjegli pretpostavljeni scenariji s prošloga anketnog pitanja. Pritom se ispitanicima postavilo kombinirano pitanje, zatvorenog i otvorenog tipa, gdje su uz postojeća središta mogli navesti mjesta na kojima oni smatraju kako je moguće djelovati. Najveći broj ispitanika ($M = 4,86$) smatra kako je ključno mjesto na kojemu valja djelovati školska ustanova, zatim mediji (televizija, radio, novine)

($M = 4,74$) i društvene mreže ($M = 4,26$) (v. Tablicu 4). U otvorenome dijelu pitanja najveći je broj ispitanika (30,43%) naveo obitelj i vrtić (8,69%). Upravo su ti rezultati potvrdili polaznu hipotezu kako se točno na tim mjestima može učiniti najviše za očuvanje i brigu o hrvatskome jeziku, što će prvenstveno ovisiti o tome koliko će postojeći i svi budući kurikulumi, a prvenstveno učitelji i nastavnici, voditi brigu o tome ključnom problemu očuvanja nacionalnog identiteta malih naroda.

Mjesta ključna za očuvanje i brigu o hrvatskom jeziku	Frekvencija (N)	Aritmetička sredina (M)
1. škola	92	4,86
2. mediji (televizija, radio, novine)	92	4,74
3. društvene mreže	92	4,26

Tablica 4: Mogućnosti sustavnog očuvanja i brige o hrvatskom jeziku.

Na posljednjem, desetom pitanju otvorenog tipa ispitanici su mogli iznijeti vlastita iskustva te predložiti mogućnosti poboljšanja jezično-kulturne (samo)svijesti mladih. U nastavku je izdvojeno nekoliko njihovih prijedloga:

- U školama bi se u sklopu Hrvatskoga jezika trebale održavati radionice u kojima bi se naglašavala važnost očuvanja hrvatskoga jezika.
- Ako se već ljudi ne pridržavaju pravopisne norme hrvatskoga jezika, s obzirom na naprednu tehnologiju danas, trebalo bi poboljšati hrvatske tipkovnice na novim medijima i omogućiti (samo)ispravljanje teksta kod njegova unosa. Ako se u engleskom jeziku to redovito čini, ne znam po čemu je naš jezik manje vrijedan da nema takve mogućnosti. Ako proizvođači žele prodati, neka izvole poštivati normu hrvatskoga jezika.
- Jezično-kulturna (samo)svijest mladih može se poboljšati jedino ako krenemo od njezina ishodišta, a to je zavičajni jezik i zavičajna kultura. Na tim temeljima valja graditi osnove za poštivanje i baštinstvenje standardnoga jezika i nacionalne kulture.
- Ukoliko mediji, škole, društvene mreže i slični budu vodili više brige o važnosti hrvatskoga jezika, zasigurno će tu naviku usvojiti i mladi. A svi znamo da se to neće tako skoro dogoditi jer je medijima danas na prvome mjestu zarada, a ne briga o jeziku i kulturi.
- Kako možemo pomoći da mladi sutra budu svjesni i ponosni na svoj jezik i kulturu? Tako da se ponajprije mi kao budući učitelji kontinuirano usavršavamo u svim granama materinskoga jezika, književnosti, običajima i sveopćoj kulturi, a nakon toga da potičemo i mlade da istražuju, pišu, čitaju i prezentiraju svoje radove na hrvatskom jeziku.
- Kako studiram hrvatski jezik i književnost, veoma sam svjesna jezika i njegova bogatstva. Uočavam njegovu raznolikost i bogatstvo u dijalektima i raznim govorima pojedinih narječja. Osobno smatram, a i pročitala sam nekoliko članaka o tome, kako bi se hrvatski jezik trebao podučavati i na svim fakultetima. To ne mora nužno značiti gramatiku hrvatskoga jezika od koje većina bježi, jezik ima i grane koje se ne uspiju toliko obraditi u osnovnoj i srednjoj školi, a zanimljive su i korisne poput stilistike, psiholingvistike, računalne lingvistike, javnog govora i drugih. Time bi se sigurno postavili temelji za drukčiji odnos prema materinskom jeziku.

Iz tih je odabranih iskustava i prijedloga za poboljšanje jezično-kulturne (samo) svijesti mladih vidljiv visoki stupanj shvaćanja trenutačnog jezično-kulturnog položaja malih jezika i nacija naspram globalnog jezika i nadasve medija koji u prvi plan stavljaju promidžbene (ekonomske) okvire, a briga za očuvanjem jezično-kulturnog identiteta u potpunosti je zapostavljena. S druge strane, na odgojno-obrazovnom je sustavu da kroz svoje nadolazeće kurikulume sustavno potiče mlade na brigu o jeziku i kulturi naroda kojemu pripadaju.

3 Zaključak

Mali jezici danas, pod velikim pritiskom suvremenih medija i učestalih ekonomskih migracija, sve više ostaju bez primarnog značaja materinskoga jezika, a to je očuvanje nacionalnog identiteta. S globalizacijom nametnula se i potreba poznavanja univerzalnoga jezika (danas je to engleski, sutra možda neki drugi), koji je izišao iz okvira sustavnog (osnovnoškolskog i srednjoškolskog) poučavanja te zauzeo svoje mjesto i u sferama svakodnevnoga komuniciranja. Također, era suvremene tehnologije, prvenstveno komunikacijskih uređaja (pametnih telefona, tableta, osobnih računala) omogućila je svojevrstu ekonomiju jezika, tako što se pomoću već pripremljenih simbola, emotikona i raznih drugih sličica, zamjenjuju složene rečenične konstrukcije. S druge pak strane imamo zastarjele odgojno-obrazovne sustave koji prvenstveno potiču teorijsko (s naglaskom na memorijsko) učenje pravopisnih i gramatičkih pravila i time stvaraju odbojnost mladih prema jeziku uopće (bez obzira bio njihov materinski ili ne) (Benjak, Ljubešić 2013). Provedeno empirijsko istraživanje potvrdilo je polazne hipoteze o razvijenoj jezično-kulturnoj (samo)svijesti budućih odgojno-obrazovnih djelatnika, ali istovremeno i njihovo nepoštivanje normi (prvenstveno pravopisne i gramatičke) u svakodnevnoj komunikaciji. Školske ustanove na prvome mjestu, ali i suvremeni kanali javnog komuniciranja glavni su čimbenici kako stvarati svijest o važnosti očuvanja i baštinjenja materinskoga jezika kod mladih i o njima će prije svega ovisiti hoće li mali nacionalni jezici (pre)živjeti.

Izvori i literatura

- BENJAK, Mirjana, LJUBEŠIĆ, Marko, 2013: *Od Peruška do otvorenog sustava*. Zagreb: Školska knjiga.
- GRANIĆ, Jagoda, 2009: Sociolingvistika hrvatske jezične stvarnosti: komunikacijski i simbolički prostor od 1991. Vesna Požgaj Hadži, Tatjana Balažić Bulc, Vojko Gorjanc (ur.): *Med politiko in stvarnostjo*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 43–59.
- Kurikulum za nastavni predmet Hrvatski jezik za osnovne škole i gimnazije u Republici Hrvatskoj* [= Kurikulum], 2019. https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2019_01_10_215.html (pristup 1. 5. 2019)
- TEŽAK, Stjepko, 1996: *Teorija i praksa nastave hrvatskoga jezika 1*. Zagreb: Školska knjiga.
- TIVADAR, Hotimir, 2018: Future of Slovene as a former Yugoslav language (Speech and language between language dictators and real life). *Govor XXXV/1*. 53–77.